

Paczolay Péter

Alaptörvény a mérlegen

Mindig is meggyőződésem volt, hogy a jó alkotmánynak valójában a társadalom értékvilágát kell kifejeznie. Épp abban láttam egy új magyar alaptörvény elfogadásának nehézségét, hogy nem érzékeltem olyan értékközösséget a magyar társadalomban, amely az 1989/90. évben alkotott helyett új alkotmány után kiáltott volna. Társadalmunkban erős értékmegosztottság figyelhető meg. A társadalom pluralizmusa miatt ez érthető is, de bizonyos közös célokra mindenképpen szükség van egy sikeres új alkotmányhoz. A 2010 áprilisában hatalomra jutott parlamenti többség úgy ítélte meg, hogy megérett az idő Magyarország új alkotmányának megalkotására. Ezzel pont került a több mint két évtizede húzódozó „kell-e új alkotmány”? vita végére. Magyarország eme új alaptörvényéről szól ez a kötet, ami nagyon fontos küldetés része. A mindenkori alkotmányról ugyanis, így most az Alaptörvényről is, beszélnünk kell, értékeiről és hibáiról egyaránt. Nem szabad „belefáradnunk” ebbe, hiszen az alkotmány a politikai közösség, a nemzet egészének „nagy közös ügye”. A kötet nagyon jó érzékkel tesz hozzá ehhez a diskurzushoz, hisz a hozzáértő interjúalanyok lényegi kérdésekre mély és őszinte válaszokat adnak. Ezeket a válaszokat pedig nem lehet félresöpörni – akkor sem, ha valaki nem ért egyet velünk.

A nyolc tudós alkotmányjogász őszintén szól az Alaptörvény legalább három deficitjéről: a megalkotáskor a kétharmad-

nál szélesebb társadalmi és tudományos konszenzus hiányáról, azután a szakmai hibákról, végül a mérvadó és politikailag elfogulatlan nemzetközi fórumok kritikájáról. Az Alaptörvény hiányosságait önmagukban sosem tartottam aggasztónak, mert úgy gondoltam, hogy úgylis az Alkotmánybíróság értelmezése mondja meg, hogy mi az alkotmány. „Az, hogy az alaptörvény miként fog a mindennapokban élni, elsősorban a bíróságok és az Alkotmánybíróság értelmezésén fog múlni, és végül úgylis az alkotmánybírák mondják meg, hogy mi a jog.” – hangoztattam 2011 szeptemberében a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karán tartott könyvbemutatón, épp Jakab András *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei* címmel megjelent kötetét méltatva. Ugyanott Tölgyessy Péter szintén azt fogalmazta meg, hogy „majd a jogalkalmazó fogja megmondani, hogy Magyarország-on mit jelent az új alkotmány, és nem a jogalkotó”. Nos, a jogalkotó, amely esetünkben alkotmánymódosító erővel rendelkezik, az új alkotmány értelmezésének jogát az elmúlt időszakban elvitatta az Alkotmánybíróságtól, és saját magának tartotta fenn, akár vagy épp az alkotmánybírói értelmezéssel szemben. Az Alaptörvény másfél év alatt megejtett ötszöri módosítása súlyosította az alkotmányszöveg ellentmondásait. Ugyanakkor az alkotmányértelmezés határait és ilyen körülmények közötti le-

hetőségeire nézve biztató, hogy a jelen kötetben az Alkotmánybíróság neve több mint 360 alkalommal szerepel, oldalanként legalább háromszor. A kérdések és a kifejtett válaszok gondolati eredőiben tehát az Alkotmánybíróságot találjuk!

Az Alaptörvény deficit-problémáinak orvoslását – miként minden alkotmánynál – csakis a jó alkotmánybíráskodástól várhatjuk. De milyen a jó alkotmánybíráskodás? „*We must never forget that it is a Constitution we are expounding*” – figyelmeztetett az amerikai Legfelsőbb Bíróság legendás elnöke, John Marshall, utalva az alkotmány különös természetére és méltóságára, alkalmazásának és értelmezésének felelősségére. A jogállami forradalom 1990-ben megindult alkotmánybíráskodása ilyen volt, ezért e tekintetben példa előttünk: egy hibákkal terhelt szövegből kibontotta a demokratikus jogállamiság és az alapjogi kultúra követelményrendszerét. Nincs tökéletes alkotmány. A 89-es magyar alkotmány megfogalmazásai sokszor rettentő rövidék voltak, és bőven akadtak kérdések, amire nem adtak egyértelmű választ. Az értelmezés feladatát ellátó Alkotmánybíróság még is húsz éven keresztül következetesen abból indult ki, hogy az alkotmány egységes egészet alkot, és értelmezéséből minden kérdésre levezethető a válasz, az alkotmányban nincs joghézag. Úgy gondoltam és gondolom, hogy az új alaptörvény esetében is ez az alkotmányt egyben látó és értelmező, az alkotmány mélyebb természetére és méltóságára fókuszáló szemlélet az alkotmánybíráskodás kulcsa. Az Alaptörvénnyel összefüggésben is az alkotmánybíráskodás feladata, hogy az „alkotmányi deficiteket” az alkotmányos stabilitás érdekében enyhítse. Továbbra is az Alkotmánybíróság feladatának kell lennie a társadalom és az állam berendezkedésének alapjait jelentő elvek viszonylagos szilárdságának biztosítása,

vagyis az, hogy ezek az elvek ne esetenként kerüljenek parlamenti eldöntésre.

Egy új alkotmány elfogadásához szükséges konszenzust utólag nehéz teremteni. Az Alkotmánybíróságnak azonban mindig úgy kell az alkotmányszöveghez nyúlnia, hogy az egész politikai közösség alkotmányát értelmezi. Az értelmezéseknek a valóban közös értékek és célok felé kell haladniuk. Az alkotmánybírák e törekvésével azonban szembe megy, ha az alkotmányt a napi politikai célok szolgálatába állítják. Az Alaptörvény szakmai kihívásai közül a szövegezésbeli hibák kigyomlálása viszonylag könnyen megoldható. Jóval nehezebb, ugyanakkor sokkal fontosabb feladat az alapjogok koherens rendszerének kiépítése, fenntartása. Az alkotmányértelmezéseknek sosem azért van esélyük „helyes” választ adni a felmerülő kérdésekre, mert az alkotmány hibátlan alkotás, hanem azért, mert megfelelően értelmezve koherens rendszerré állnak össze a következtetések. Ezt a koherenciát veszélyezteti, ha a törvényhozó az alkotmánybírói értelmezések tiszteletben tartása helyett azok „felülírását” teszi gyakorlattá. Ami a nemzetközi, főleg európai fogadtatás deficitjét illeti, csak egy testület, a Velencei Bizottság véleményére utalok. Ez a testület sem tévedhetetlen természetesen, de jellemzően nemzetközileg elismert szaktekintélyekből áll, akik véleményt és nem ítéletet fogalmaznak meg. Az új magyar alaptörvénnyel kapcsolatban a Velencei Bizottság értékelése vegyes volt, az új alkotmány megszületését támogatta és üdvözölte, ugyanakkor kritikai elemeket is megfogalmazott az alkotmányozás módját, tempóját, és bizonyos pontokon a tartalmát illetően is. Az Alaptörvény nemzetközi fogadtatása körüli viták beilleszkednek abba a szélesebb európai diskurzusba, ami a nemzeti alkotmányok identitása és az európai értékek

viszonyáról folyik, és amelyben számos alkotmánybíróság is megszólalt. Ennek kapcsán csak azt tudom itt is hangsúlyozni, hogy Magyarország az Európai Unió tagja, ezért az uniós alapszerződésekben is rögzített európai alkotmányos örökséghez kell illeszkednie. A demokratikus jogállam működését megteremtő 1989/90-es alkotmányunk vitathatatlanul hordozta ezt az örökséget, így természetes, hogy rendelkezései javarészt az új alaptörvényben is megtalálhatók, több esetben – például a hatalommegosztás rögzítésekor – az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezésével kiegészítve. Az európai alkotmányos örökségbe illeszkedő értelmezésekre, alapjogi tesztekre van szükség továbbra is, ezért a hazai alkotmányosság fejlődésében a folytonosságnak kell meghatározónak lennie. Megjegyzem, a nemzetközi vitákat megelőzendő az alkotmánybírak lehetősége, hogy a magyar jogrendszer keretein belül keressük a megoldásokat, és ne kerüljenek azok európai bírósági fórumok elé.

A fentiekben jelzésszerűen említett feladatok elvégzése az Alkotmánybíróság küldetése és felelőssége: ha nem eszerint jár el, akkor a deficitek megmaradnak, és az alkotmány stabilitása alapvetően megkérdőjeleződhet. Az Alaptörvény elemzése során a kötetben a tudós hozzáértők rámutatnak azokra a körülményekre, melyek idővel kritikus helyzetet teremthetnek az alkotmányos stabilitás szempontjából. Ezért az a politika is felelősséggel tartozik, amely nem hagyja kibontakozni az alkotmánybíráskodás stabilizáló, az egész politikai közösséget szolgáló funkcióját, és ezzel a saját alkotmányos berendezkedését ássa alá.

De nem kívánom tovább szaporítani a szót, hiszen ez az alkotmánybírósági határozatokban (és különvéleményekben) kell, hogy megnyilvánuljon. Amit jó szívvel javasolhatok: forgassa az olvasó e kötet lapjait, és azonosuljon azzal, ami az interjúalanyok esetében vitathatatlan: az alkotmány és az alkotmányosság tiszteletében.

(Mérlegen az Alaptörvény. Interjúkötet hazánk új alkotmányáról: Sólyom László, Kukorelli István, Trócsányi László, Herbert Küpper, Jakab András, Patyi András, Tordai Csaba, Tölgyessy Péter. Szerkesztette: Molnár Benedek, Németh Márton, Tóth Péter. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013. ISBN 978-963-258-210-8. A kötetre az előszó (7–9. o.) közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét. Köszönjük a kiadó engedélyét.)

Bolvári-Takács Gábor

Történetírás és szemléletformálás

Száz éve született Makkai László

Makkai László (1914. július 10. – 1989. december 1.) professzor, akadémikus, a hazai történettudomány kiemelkedő személyisége. Szülővárosában, a kolozsvári egyetemen szerzett történelem-magyar szakos oklevelet, Budapesten avatták bölcsészdoktorrá, további tanulmányait Genfben, Leidenben és Baselben folytatta. 1940-től a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézet tanára, 1945-től Budapesten a Magyar Történettudományi Intézet, 1949-től 1985-ig az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, főmunkatársa, tanácsadója. 1982–87 között a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

Életútja több szálon kapcsolódott Sárospatakhoz. Kötődése úgyszólván családi indíttatású, hiszen édesapja, Makkai Sándor erdélyi református püspök, a híres író – aki utóbb egyetemi professzori pályáját Magyarországon teljesítette ki – rövid ideig a sárospataki teológián is tanított. Kapcsolata eredményeként fiát, Lászlót, néhány évig szintén a pataki kollégiumba járatta. Aztán 1950-ben az ifjú történészt a pataki teológia meghívta az egyháztörténelmi tanszékére az akkor nyugalmába vonult Marton János professzor helyére. Makkai László az 1950–51-es tanévben tanított Sárospatakon, az akkori hallgatók visszaemlékezése szerint nagy érdeklődés övezte minden óráját. Új szempontból közelített a tárgyhoz, előadása érdekes volt, friss szellemiséget képviselt. Sajnos működése csak a tanév

végéig tartott, hiszen 1951-ben a Teológiai Akadémiát az állam bezáratta.

A 70-es évek végén bekapcsolódott a sárospataki iskolatörténelmi kutatások összegzését célzó kollégiumtörténelmi kiadvány szerkesztésébe. A 450. alapítási évfordulóra 1981-ben jelent meg a Sárospataki Református Kollégium című tanulmánykötet, amelyben Makkai írta meg az alapítás követő közel két évszázad történetét, a Rákóczi szabadságharcig. Ezek után szinte természetes, hogy az 1986-ban megalakult Magyar Comenius Társaságban vezető szerepet vállalt, és a választmány tagja lett.

Makkai László munkássága rendkívül szerteágazó. Az általa kutatott témákat csoportosítva öt kutatási területet különböztethetünk meg: Erdély története; a középkori Magyarország és Közép-Európa története; gazdaság- és technikatörténet; egyháztörténet; művelődéstörténet. A továbbiakban ezeket részletezzük.

Erdély történetével – származása miatt is – már fiatal korában behatóan foglalkozott. Erdély történetéről szóló kismonográfiáját 1944-ben, 31 éves korában publikálta. A munkásságát betetőző nagymonográfia 1526-ig terjedő részeinek megírása ugyancsak az ő nevéhez köthető. A magyar történettudományban mérföldkőnek számít a háromkötetes Erdély története című kiadvány, amely a 80-as évek első felének szenzációjává vált. A Köpeczi Béla által főszerkesztett kötet aligha jelenhetett

volna meg, ha Köpeczi akkor éppen nem művelődési miniszter. Ő hátrította el a román politikai körök részéről kifejtett nyomást, amely a kötet megjelentetésének leállítását célozta. 1987 októberében a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem konferenciát rendezett az Erdély története kötetéről, amelyen a szerkesztők és szerzők mellett számos hozzászóló és kutató elmondhatta véleményét. A fürgén mozgó Makkai László a hozzá intézett kérdésekre válaszolva rendszeresen föl-fölszaladt a pulpitusra és a részletkérdéseket boncolgató hozzászólásokra is kapásból válaszolt, bámulatos forrásismerettel és memóriával. Az adatokat úgy kezelte, hogy a hozzászólók számára egyértelművé vált: e témakörnek Magyarországon akkor nem volt nála jobb ismerője. Amikor 1985-ben Makkai László végre elnyerte méltó elismerését, és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, székfoglaló előadásában Erdély X. századi politikatörténetének bemutatását választotta, kifejezve azokat a gyökereket, amelyeket történelmi pályájának kezdetén magáénak vallott.

A középkori Magyarország és Európa történetéről ugyancsak a 60-as évek közepétől jelentetett meg fontos publikációkat. A középkori egyetemes történet terén szerkesztőként is komoly munkát végzett, 1964-től húsz éven át szerkesztette a Világtörténet című folyóiratot. 1960-ban jelent meg az általa válogatott Árpád-kori és Anjou-kori levelek című kötet, 1968-ban a középkor történetéről összefoglaló kismonográfiát is publikált. Elméleti rendszerező igénnyel tette közzé a Feudalizmus és eredeti jellegzetességeik Európában című tanulmányát 1976-ban a Történelmi Szemlében. A középkori Magyarország történetével kapcsolatos érdeklődését jelzi, hogy kandidátusi értekezését még 1955-ben kuruc-kori témából írta, jöllehet

később a Rákóczi szabadságharc története nem tartozott kifejezett kutatási területei közé. Egyetemi hallgatók nemzedékei nőttek fel a Hankiss Elemérrel közösen írt, Anglia az újkor küszöbén című munkáján, amely 1965-ben látott napvilágot. A népszerű stílusban, mégis tudományos alapossággal megírt összefoglaló mű közérthetősége és szinte tankönyvként való használhatósága miatt is példaértékű. E kutatási témához tartozik közreműködése a tízkötetes Magyarország története című monográfiásorozat 1526 és 1686 közötti időszakot felölelő kötetében. Ebben ő volt a szerzője a Bocskai felkelésről, a 30 éves háborúról és a XVII. századi művelődéstörténetről szóló fejezeteknek.

Makkai munkásságának következő csoportját a gazdaság- és technikatörténettel kapcsolatos kutatásai jelentik. 1970-ben védte meg nagydoktori értekezését a középkor technikai fejlődéséről szóló munkájával, majd 1987-ben, az MTA rendes tagjává történt megválasztása alkalmából tartott székfoglaló előadásában, a malom, mint a középkor erő- és munkagépe történetét és szerepét vázolta fel a középkori Európában és Magyarországon. Gazdaságtörténeti munkái közül az 1954-ben megjelent I. Rákóczi György birtokának gazdasági iratai című gyűjteményével példát mutatott a korszerű forrásközlésnek.

Egyháztörténettel fiatal kora óta foglalkozott. Már említettük tanári munkásságát, amely bár rövid ideig tartott, nagy hatású volt Sárospatakon. Húsz évnek kellett eltelnie, míg ismét e szakterületen tevékenykedhetett, 1971-ben a Debreceni Református Teológiai Akadémia meghívta az egyháztörténeti tanszék vezetésére, s e megbízását haláláig ellátta. Ezzel párhuzamosan egyházi tisztségeket is vállalt: 1974-ben elnökké választotta őt az Országos Református Gyűjteményi

Tanács, és 1977-től a Confessio című folyóirat szerkesztőbizottságának ügyvezető elnöke lett. Debrecenben otthonosan berendezkedett. Nevéhez köthető a Közép-Kelet-Európai Reformáció Történetének Kutatóintézete megalapítása a kollégium keretein belül, amely bár státusszal rajta kívül eleinte nem rendelkezett, lehetővé tette, hogy a debreceni teológia egyháztörténeti kutatásai az európai tudományosság vérkeringésébe önálló intézeti szinten kapcsolódhassanak be. A sárospataki kollégiumtörténeti monográfia megírásában való részvétele után bekapcsolódott a debreceni kollégium történetéről szóló kötet létrehozásába is. Itt az 1660-tól 1703-ig terjedő időszakot, a kollégium felvirágzásának és Rákóczi szabadságharcot megelőző fénykorának időszakát írta meg. A történeti párhuzam a pataki kollégiummal nyilvánvaló. Egyetemi tanári működése szükségessé tette tankönyv megírását. 1991-ben új kiadásban látott napvilágot a Keresztény egyház története Magyarországon a XVII. századig című jegyzete.

Végül, de nem utolsó sorban emlékezzünk meg Makkai professzor művelődéstörténeti munkásságáról. Mint láttuk, rendkívül fogékony volt az elméleti megközelítések és a probléma rendszerező, szintetizáló összefoglalások iránt. A 60-as, 70-es években a magyar történettudományban komoly viták folytak a művelődéstörténet módszertani helyéről. A disputát 1967-ben Mátrai László indította a Századok című folyóiratban. Erre reagálva 1970-ben Pamlényi Ervin, Elekes Lajos és R. Várkonyi Ágnes tette közzé álláspontját. 1974-ben a Történelmi Szemlében folyt tovább a vita, amelynek alapját az akkor tervezett tízkötetes Magyarország története módszertani megalapozása szolgáltatta. Ekkor szólalt meg Hanák Péter, Kosáry Domokos és Niederhauser Emil, s ugyan-

ebben az évben Makkai László is közzétette tanulmányát A művelődéstörténet, mint értékrendszerek története címmel. Makkai megközelítése abban tért el a többiekétől, hogy ő nem ideológiai vagy kritikai alapon közelített a tárgy struktúrájához, hanem művelődéstörténeti ténynek tekintett minden olyan értéket, amely a történelem fejlődését előrevitte, illetve amely jellemzője volt a társadalom átalakulásának. A vita 1979-ben zárult, s az összefoglaló-értékelő tanulmányt a Történelmi Szemlében Köpeczi Béla jegyezte.

Polihisztor történész volt Makkai László. Nagy formátumú tudós, aki bár a klasszikus polgári történetírás talaján nevelkedett, munkáiban felhasználta a tudomány 20. századi eredményeit is. Kiváló forrásfeltáró és a forráskritikai érzékkel rendelkezett. Ezt olyan szintetizáló készség kiegészítette ki, amely lehetővé tette, hogy a feltárt és elemzett forrásokból helytálló következtetéseket vonjon le, s ezek között az összefüggéseket is megtalálja. Rendszerező elméje révén a történelem eseményeit és tanulságait nem csupán önmagukban tudta értelmezni, hanem képes volt azokat az emberi történelem fejlődésvonalába állítva ábrázolni. Tudományszervezői munkássága intézményeknek adott életet és új kutatási területek feltárását segítette elő. Egyetemi tanári, pedagógiai működése számtalan tanítvánnyal gazdagította a magyar történettudományt. Világi és egyházi vonalon egyaránt sokan köszönhetik neki a tudományos pályán történt elindításukat. Makkai László európai személyiség volt, s egy olyan korban képviselt európai eszméket, amikor a világot politikai tömbök és hatalmi harcok szabdalták. Életútja Kolozsvártól Budapestig terjedt, személyét büszkén vallhatja magáénak az egész Kárpát-medence magyarsága. Fontos feladatunk, hogy szellemiségének hatását ne engedjük kihunyni.

Lovas Anett Csilla

Saját hangok

Szerencsés helyzetben van a magyar szakos egyetemista, ha olyan évfolyamtársai vannak, akikkel kölcsönösen inspirálják egymást, akik egy-egy szemináriumon heves vitát folytatnak adott művek értelmezéséről, s akik akár tudományos vagy művészi szinten is foglalkoznak az irodalommal. Ilyen szerencsés hallgató voltam: társaimmal rengeteget beszélgettünk más szerzők műveiről, és adott esetben egymás írásait is véleményeztük. Recenziómmal ezt a hagyományt folytatom: Korpa Tamás és Áfra János évfolyamtársaim voltak, s örömmel szólok hozzá most mindkettejük kötetéhez.

Már első kötetük megjelenése előtt is világos volt, hogy mindketten sajátos költői nyelvet fognak teremteni, amely felhasználja a kortárs líra mintáit, ám emellett elkanyarodik a már ismert utaktól, és valami újszerűt hoz létre. A mintakövetés és az eredetiség igénye mindkét könyvben tetten érhető, de a két kötet más-más költőelődökkel hozható intertextuális kapcsolatba. Áfrát recenzensei számos kortárs szerzővel állítják párhuzamba, elsősorban a testről való beszéd szempontjából: a lehetséges elődök között Borbély Szilárd, Petri György, Szijj Ferenc és Krusovszky Dénes nevei szerepelnek a kritikákban. Számomra Varga Mátyás lírája is felmerült párhuzamként: az a fajta enigmatikusság, amely a testről való beszédet Áfránál jellemzi, a kortárs lírában talán Varga költészetére jellemző leginkább. Korpa Tamás

könyvét kritikusai másféle hagyomány(ok)ba vélik beilleszthetőnek: József Attila neve Korpa képalakítói módszerével, Piliinszky Jánosé a nyelvi világgal kapcsolatban merül fel, Térey Jánoshoz pedig többek közt tematikus párhuzamok (Drezda) kötik. Nem hermetikusan zárt lírai nyelvek tehát ezek, hanem dialógusba lépnek a 20. századi és a kortárs költészettel is.

A dialógushoz saját hangok is szükségesekek, s ez a hang mindkét kötetből kihallatszik – hol csendesebben, hol erőteljesebben. Áfra János egyszerre több hangot is beszéltet: kötetének (egyik) komoly leleménye, hogy a „lírai én”-t „lírai ő”-vé transzformálja, hiszen a versek központi hőse csak ritkán szólal meg a kötetben (akkor is mások által idézve), helyette különböző, hozzá közel vagy tőle távolabb álló emberek beszélnek róla, így újabb és újabb fénytörésben mutatva be a fiatalembert. Lázár Bence András ezt a különleges beszédmódot a glaukóma tüneteinek segítségével értelmezi, hiszen a beteg időnként villanásokat láthat, s a főszereplőt is ilyen villanásokon, „élet-fragmentumokon” keresztül láthatjuk. (*Lázár Bence András: A fény hiányába*, <http://tiszatajonline.hu/?p=42258>, a letöltés ideje: 2014. 03. 01.) A fragmentumok mégis kirajzolják a tragikusan rövid életút ívét: a betegségekkel és szegénységgel terhelt gyermekkort különös kamaszkor követi néhány szerelemmel, s a testi-lelki fájdalomakkal teli életet az öngyilkosság zárja le. „keressük

a megoldóképletet / hogy mi végre a születés / és a nemlét mihez vezet” (91. o.) A kötet végén megszólaló hang akár az olvasóé is lehetne, s nemcsak az élet nagy kérdéseire, hanem a kötetbe írt talányokra is keressük a megoldó képletet. A könyvet több okból is nehéz egyhuzamban elolvasni. A különböző szenvedések leírása megterheli a befogadót, ezért a folyamatos olvasás meg-megszakad a megrázóbb pontoknál. Másrészt a kötetben egy furcsa oszcilláció is tapasztalható: egyszerre próbál egy (viszonylag) egységes narratívát felépíteni, de a nyelvbe kódolt elidegenítő elemek egyszerre le is bontják ezt a narratívát. „ő már előre látja, / fejbe tapossák, vagy lelógatják, / de összes feje körül hártya” (63. o.) – ilyen és ehhez hasonló nehezen felfejthető mondattörédek akasztják meg a lineáris olvasást, és építik le az egységesnek tűnő narratívát. Szalay Dávid szerint ezért a kötet alapegysége nem a vers, hanem inkább a ciklus vagy maga a könyvegész, „az összeálló és egyben szét is hulló élet-történet, amely a Glaukóma műfaji behatárolhatóságát nehezíti meg, hiszen az verses monológokból összeálló regényként is olvasható.” (Szalay Dávid: *„hang a hályog túloldalán”. Áfra János: Glaukóma = Alföld, 2013. 6. szám, 125. o.*) A kötet regényként való olvasását a benne szereplő képek is erősítik. A fekete-fehér képsorozat egy csecsemő félprofiljával indul, és egy fiatalember félprofiljára jut el, ez a sor egyfajta fejlődésregény-jelleget ad a szövegeknek. Ebben a kötetben nemcsak a könyvborítón szereplő fotó mutatja a szerzőt, hanem a ciklusok közti arcképek is (különösen az utolsó három) Áfrára emlékeztetnek. Nagyon érdekes viszonyban áll egymással a szövegbeli „én” elrejtése, ki nem mondása és a képek által fejlődő „én” megmutatása. A szövegekből hiányzó „én” mintha a képek által mutatná meg magát: afféle „hoztam is, meg nem is”, itt

is vagyok meg nem is játék alakul ki az olvasó szeme előtt ebben a könyvben, s a szubjektum képre íródása az „énhiányos” szövegek mellett rendkívül izgalmas és újszerű.

Az én hiánya Korpa Tamás kötetét is jellemzi, de teljesen másképpen. A versekben kialakuló szubjektumszerkezetet már az első mű néhány részlete megelőlegezi: „a hosszú napszak végén rövid / bonyodalom: valaki tévedett” (8. o.); R. nem azé, aki fut” (8. o.); aki korábban végignézte, akit korábban / hallgatott, nincsen jelen itt” (9. o.) Grammatikailag általános alanyok szerepelnek a versmondatok nagy részében, de Korpa versei alapján akár a „bizonytalan alany” kategóriáját is megalkothatnánk: a versekben szereplő szubjektumokról semmit sem tudunk meg, az „általuk” használt nyelvről azonban annál többet. Ennek a kötetnek nem az én kimondása a célja, hanem maga a kimondás aktusa válik fontossá; a szokatlan, egymástól távol álló nyelvi elemek kimondása lényegesebb, mint a szövegkohézió megalkotása. E tekintetben csatlakozni tudok Nagy Csilla kritikus észrevételéhez, miszerint Korpa Tamás „nagyon sokat bíz a nyelvre: annak burjánzása vagy épp szikársága formálja a jelentést azáltal, hogy a logikai és narratív építmények helyébe lép. Ez egészen meglepő, figyelemreméltó, érzékeny megoldásokhoz vezethet, másrészt azt a veszélyt is magában hordja, hogy a metaforikusság, a tropológia átbillen, és nem megmutatja, hanem elfedi a látványt, azonosíthatatlanná, behelyettesíthetetlené téve ezáltal a viszonyokat.” (Nagy Csilla: *A helyettesítés poétikái = Műút, 2013. 41. szám, 75. o.*) A veszély mellett a meglepő megoldások jelenléte is érzékelhető. Az egyik meglepetés Korpa biójában várja az olvasót: „költő, kritikus, városlátogató”. A „városlátogató” cím a szerző városokhoz, terekhez való vonzal-

mát jelzi, s talán ebből a vonzalomból születik az a bonyolult és különleges térlíra, amely Korpa „saját hangjának” mondható. Verseiben „izabellsárga sörgyárról” (16. o.), „térritmusról és útvonalról” (24. o.), „bravúros, de türelmetlen tornacsarnokról” (58. o.) és más hasonló, rendhagyó költői jelzőkkel felruházott térszerkezetekről olvashatunk. A fülszövegben Oláh Szabolcs azt emeli ki, hogy „[a]z egymástól – időben és térben is távoli – nyelvi regiszterek élvezetes sokhangúságát” teremti meg a költő. Az élvezetes sokhangúság olyan kifejezéseket is eredményez, amelyek maradandóvá válhatnak az olvasó fejében. A kreatív képzéskor (táskával benőtt hát, aprólékos szeretkezés a fénnel) vagy a versmondatok hangzóssága (amforák és metaforák) is emlékeztetéssé teheti Korpa líráját. De hogyan válnak ezek a szókapcsolatok szerves egységgé? Egyáltalán azzá válhatnak-e? A kötetnek talán nem is

az egységességre törekvés a célja, hanem egyfajta posztmodern szétírás, a nyelv széttartó működtetése. A kötet mégsem esik darabjaira: paradox módon épp ez a szétszedett nyelv tartja egyben, hiszen minden versben megtaláljuk a fentebb említett különös megoldásokat, s a nem mindennapi képzettársítások ismétlődése teszi mégis együtt olvashatóvá a verseket. Nagy várakozással tekintek Áfra János és Korpa Tamás további munkái elé. Áfra esetében az érdekel, vajon újra egy regényszerű verseskötettel áll-e az olvasók elé, vagy újabb, a Glaukómáétól eltérő hanggal/hangokkal folytatja az életművet? Korpa Tamásnál pedig arra vagyok kíváncsi, merre halad tovább ez a sajátos térpoétika, milyen utakat lehet még bejárni ezzel a nyelvvel? Akárhogyan is alakul a folytatás, bízom benne, hogy az ígéretes első kötetek sikeres, tartalmas költői pályákat készítenek elő.

(Áfra János: *Glaukóma*. JAK / PRAE.HU, Debrecen–Budapest, 2012. ISBN 978-615-5070-16-7; Korpa Tamás: *Egy híd térfogatáról*. Fiala Írók Szövetsége, Budapest, 2013. ISBN 978-963-7043-56-7)

Lukács Barbara

Látomás és újjászületés

Molnár Illés *Hüllők és izzók* című kötetének nyelvezete és lírafelfogása lényegesen eltér a mostanában népszerű kortárs költészetétől. Lemond a közéleti reflexivitásról és a személyes líráról, hogy e helyett a képiség, a nyelv, az emlékezés és az utazás kerüljön a középpontjába.

Molnár kötete az antimetaforikusság és alulretorizáltság által fémjelzett költői törekvésekkel megy szembe. Témáit és nyelvét tekintve elrugaszkodik a hétköznapoktól, visszacsatolva egy állandó érvényű hagyományhoz. A *Hüllők és izzók*ban felfedezhető látomásosság nem pusztán stilisztikai kérdés. Ez a vonás rokon Nemes Nagy Ágnes hermetikus jelhasználatával, amelyről Schein Gábor a következőt jegyzi meg. „A hermetizmus (...) a szubjektum megalkotását a nyelvre bízva, és produktív cselekvésre kényszeríti a befogadót, mert úgy kell olvasni ezeket a verseket, mintha az olvasó a költővel újrairná őket.” (Schein Gábor: *Nemes Nagy Ágnes költészete. Budapest, 1995. 42. o.*)

Krusovszky Dénes kritikája szerint „a lírai nyelv keletkezésének abszolutizmusa határozza meg a *Hüllők és izzók* líráját” (*Élet és Irodalom, 2013. 13. szám*). A gyakran középpontba állított nyelv mellett viszont az áramló emlékezés, felejtés, pusztulás és újjáalakulás szervezi ezt a lírát, melynek ugyan van hazai előképe (például Schein Gábor vagy Borbély Szilárd), világa mégis hangsúlyosan értelmezésre szorul, hiszen esztétikai élménye távoli.

A szerkezetileg három részre bontható *Hüllők és izzók* első egysége a huszonegy, többségében prózaversből álló *Vaktérkép*. A második és harmadik ciklus (*Hüllők* – 8 vers, *Izzók* – 16 vers) sem formavers.

A kötet témái a már említett nyelv és emlékezés köré fonódnak, kiegészülve olyan örökkön kínzó problémákkal, mint a felszín és mélység különbsége, valamint a megismerésre való igény szembeállítás az érzékeléssel. Emellett a (nyelvi) teremtésigény is hangsúlyt kap, mindezek pedig elképzelt, belső tájakra helyezik a lírai énnel együtt az olvasót. Ez utóbbi vonásban keresendő a kötet személyes vetülete, az első szám második személyhez intézett üzenetek felfoghatók egyfajta beavatás-ként is. Molnár abba a rendkívüli mentális világba vezeti be olvasóját, ahol kiemelt szerepet kap az álom, a felébredés és az átalakulás.

A felütésben megjelenő felejtés okozta pusztulás alaphangja áthatja a szöveget, a határátlépések pedig fontos tényezővé válnak. A négy őselem az emlékmunkára hangolódást segíti elő, főként a víz, mely folyó alakban képviseli az emlékezet sodrását. A természeti jelenségek pedig a mentális folyamatok, valamint a nyelvi túlbujánzás vagy pusztulás allegóriáivá válnak. A központi komponens azonban a nyelv lesz ebben a térben, amely hozzájuttatja beszélőjét az egyetlen általa teremthető (és nehezen bár, de részben megismerhető) világhoz. A másik világban

(„ringatag tükör homályában”) létező alteregó azonosul az épp álmodó énnel, ketjük egyesülésekor megkezdődik az utazás. *„Barlang mélyére szállsz, darabokra tört / agyagedények szilánkos szépsége hajt. / Csak ami megtört, annak van története, / amin túl vagy, arra emlékezhetsz, / léket vágva a hártás szárnyú, dermedő időn. / Mondhat-e bármit a korsó alakja a vízről. / Beszél-e neked a kút mélyéről, a patak / ritmusáról, a folyam erejéről, az eső/ erotikájáról.”* (Vaktérkép, 3.)

A folyó emlékezésbe beavató szerepe a következő versben is megjelenik. *„Ráhangyatkozol erre a folyóra, / a sodrás gyorsul, az áradat növekszik. / Vagy te leszel egyre kisebb: ami száraz, / leázik. Hirtenen azon kapod magad, / a folyót így hívod: zuhatag, pedig csak / függőlegessé lett pályája, lábra állt, / most lett önmaga.”* (Vaktérkép, 4.) A vízben való elmerülés az álom révületével egyszerre felébreszti a gondolkodó tudatot, eljuttatja a valódi mélységekbe. *„Nedves nyelve”* mindent elnémít, s az így keletkező csend kataritikussá teszi a valódira ismerést. Mindez persze a folyó függőlegessé válása után történik, azaz akkor, amikor megnyílik a fölfelé vezető, vertikális út.

A függőlegesség, a vertikális itt jelenik meg először, de aztán többször is előbukkan. Az utazás így válik spirituálissá, a horizontalitáson felülemelkedve, a magasabb szférákhoz közelítve. *„Hogyne lenne kiút a vertikum, / a hegy tetején álló fa, rajta lógó kopár szikla, / a gyökereken hintázó gömbölyded katedrális, / annak összes hajói, és nyikorgó parkettázata, / mondod magadnak, függő beszéd.”* (Vaktérkép, 12.)

Ha a kötetet spirituális utazásként vizsgáljuk, észre kell vennünk a beavatás szimbólumainak terheltségét. A tükör (amelyben elősejlik a Másik vagy a Másvilág) itt a valódi énbe, a felszín alatti mélységbe

való betekintéshez lesz elengedhetetlen eszköz. A beavatást követő átalakulásban is megőrződik a *Hüllők és izzók* kettős tematikája (a nyelv és a test párhuzama). Egy új, tiszta nyelv és eszközrendszer birtokbavételét követően a testen és a tudaton is átviláglik a transzformáció. A legteljesebb és legszebben végigvitt látomásos újjászületés az *Izzók*-ciklusban szerepel, fókuszba helyezve a fényt, a valódi látást és a legsűrűbb szint (*Megnyílik mindkét szemed*).

A nyelvi megismerés és teremtés a kötet szerint az egyetlen járható út, azonban ez is akadályokba ütközik, örök küzdelembe taszítva beszélőjét. Az ideát és odaát tett utazások nem minden esetben ragadhatók meg a nyelv eszközkészletével. A nyelvi megfelelők hiánya vagy a közölhetetlen információk feltorlódása során sziszifuszi munkává válik a beszéd, a kérdés és a megismerés is. A csend lesz a megoldás a nyelve miatt bukdácsoló (*„a nyelv a könnyökömmön jön ki” – Retinámon*), ám nyelvtől mégis elválaszthatatlan én számára. *„Csenddé dermedsz, akár egy járatlan út.”* A kihaltság csendje kerül itt szembe a szöveg teremtette épületekkel. *„Az épület szöveg, / a szöveg zene, a dal rezgés. A teremtés beszédaktus.”* (Vaktérkép, 6.) Az akaratlanul is működő nyelv mozgásba lendül, eszközzé válik a környező külső és a mélyen lapuló belső világ feltérképezésére. *„Fogaid közé szorítod lúdbőrös nyelved, / ezt a hólyagos töltőtollat, / és fogcsikorgatásod képzelt ritmusára / megírod egy vaktérkép szószedetét.”* (Vaktérkép, 9.)

A nyelvi egyértelműsége való igény szembeállítja a természet nyelvét az emberével, mely utóbbi folytonos kudarcokba fullad. *„Ujjbegyeiddel egy fa kéréget olvasod. / A növények nyelve nem nyálaz össze, / és sosem kívánja, hogy elvonatkoztass.”* (Vaktérkép, 10.)

Az idő okozta változásokat a test és a nyelv szimultán szenvedje el. *„Lélegzetvételekkel és csenddel méred az időt, / mennyibe telik itt meghúznod magad, míg leázik minden felesleges / bőr az árkokban felgyülemlett nedveidtől.”* (Vaktérkép, 14.) Erősz és erózió fáradhatatlan munkája, egymásba alakulása, rombolása-építése a megfigyelt lét és nyelviség mellett a természetet is eléri. A tektonikus lemezek egymásba csúszása, kemény sziklák kopása, a felgyülemlett üledék elhordása válik egyenlővé a léttel és a nyelvvel *„Porzsák a ruhád, ágyad hamutál, / hosszú távon az ember kis helyen is elfér.”* (Porzsák és hamutál) *„Simára gyalul az idő.”* (Kollízió)

A telő, de nem múló időt az emlékezet kopása teszi keserűvé. A jelen és a múlt átmentése csak belső terek teremtésével korrigálható, a képzeletbeli térképek ábrázolta folyók és utak, a mentális munka eredményezte épületek reménytelen, ám a felejtés ténye miatt bizonytalan eszközei a megőrzésnek. Gondolkodásunk ilyen módon való karbantartása a mnemotecnika tudományát hívja segítségül. Molnár a nyelvet térbelivé teszi, hogy beszélni tudjon a képekről. Quintilianus óta világos,

hogy *„az emlékezetet a megjelölt helyek segítik a lélekben”* (Quintilianus: Szónoklattan. Pozsony, 2008. 729. o.), a mnemotecnika lényege pedig az, hogy ideákat, gondolatokat, szavakat helyezünk el képekben, hogy később ezek segítségével előhívassuk őket. Ekkor ugyanis elég lesz a képet előhívni ahhoz, hogy eszünkbe jusson a képhez társított gondolat. A tekhné gyakorlása közben Molnár kognitív térképeket rajzol lírájával, elképzelt helyekhez erős képeket társít.

A kötet utolsó verse összegzi az eddig hangsúlyos motívumokat, a víz irányította sodródás *(„az élők az árral szemben úsznak”)* a meder mélyére irányítja a tekintetet, ahol megtörténik a végső átalakulás, az erózióban megtestesülő feloldódás, hogy a jelentés végességére és a látás időbeliségére helyeződjön a hangsúly, amint törmelékkel lesznek egyenlővé a kút fenekén. *„Halak nyelik le szemgolyód. / Aztán lerakják, mint az ikrát. / Fehérrel köpik be a folyót. / Várják kikelni a pupilla titkát. / A felszín tükre megvakult, / és lepattogott a meder zománca. / A jelentést megette a kútba hullt / törmelék örvénylő, rozsdá tánc.”* (Festett a víz)

(Molnár Illés: *Hüllők és izzók. Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2013. ISBN 338-000-173009-8*)

Ugrai János

Szemünk előtt gördülő történelem

Ikarus. E név sokat mond a számunkra. A magyar ipar egyik kiemelkedő, évtizedekig nemzetközi sikereket halmozó gyárának a neve máig büszkeséggel tölt el minket. Jóllehet a gyár és a legendás termékek lassan valóban történelemmé válnak. Hogy ez még nem következett be, hogy még szép számban futnak a hazai utakon Ikarusok, azzal már korántsem dicsekedhetünk: mivel a legfiatalabb darabok is több mint tízévesek, a hazai Ikarus-flotta túlélése leginkább közlekedési vállalataink és vállalkozásaink aggasztó anyagi állapotának köszönhető.

Ötven éve, 1964-ben döntött úgy az akkori szovjet blokk országait tömörítő Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST), hogy Kelet-Európában Magyarország szakosodik az autóbuszgyártásra. Ez alapvetően meghatározta az iparág további hazai fejlődését. S hogy valóban van mire büszkének lennünk, arra fényes bizonyíték *Az Ikarus évszázados története* című impozáns kötet. A Gerlei Tamás, Kukla László és Lovász György által összeállított, igényes kiállítású, gazdagon illusztrált vaskos könyv a gyár több mint százéves múltját követi nyomon. Oly módon, hogy a szerkesztők a műszaki kérdések iránt behatóan érdeklődő olvasók és a kevésbé hozzáértő, inkább csak a buszok külleméért lelkesedők, sőt az ipartörténet gazdasági és társadalmi vetületére kíváncsiak számára egyaránt bőséges municiót kínálnak.

Az Uhry Imre által egy budapest-belvárosi telken alapított, kocsikat gyártó kovácsműhely 1895-ben kezdte meg a működését. A fokozatosan gyarapodó, bővülő, újabb és újabb telephelyekkel kiegészülő üzem az I. világháborút követően kezdett tehergépkocsik karosszériájának és felépítményeinek gyártásába, majd a vasúti kocsik és az autóbuszok is megjelentek a termékínlatban. Az Uhry-cég hamar híres lett arról, hogy a legkülönbözőbb egyedi igények elől sem zárkózik el. Mint később láthatjuk, a már nagyipari méretekben majdnem kizárólag buszokat gyártó „nagy” Ikarusnak is egyik legfontosabb ismertetőjegye volt ez a rugalmasság. További, később szintén védjeggyé lett tulajdonságok is feltűntek már az Uhry-korszakban: így például a '20-as évek végétől mind több nemzetközi együttműködésben készült autó és autóbusz hagyta el az üzemet – nemcsak Steyr, Gräf&Stift, hanem akár Chevrolet, Ford vagy Krupp alvázakra is épültek járművek. De e gyár megbízható buszait állították be a Budapest-Bécs távolságra; és az itt gyártott, finom vonalvezetésű autóbuszok nemzetközi kiállítások ünnepeit szereplőivé váltak. Ebben az időben egyébként a cég még a legkülönbözőbb kategóriájú járművek készítésébe is belevágott, így ellátták a postát csomagszállító kisteherautókkal, s mellettük mentőautókat, katonai járműveket, sőt egészen elegáns limuzinokat is készítettek. A II. világháborút követő államosítás nyomán keresztelték Ikarusszá a gyárat. Egy-

úttal megkezdődött a lassú, de egyértelmű profiltisztítás. Bár az '50-es években a nyersanyaghiány, illetve a hektikusan változó állami elvárások időnként még egészen képtelen helyzetbe sodorták a céget – volt idő, amikor a híres farmotoros buszokkal együtt babakocsikat is gyártottak Mátyásföldön –, egyre inkább buszgyártóvá vált a cég. Méghozzá idővel nemzetközi hírű, komoly piaci részesedésű vállalattá. A Rákosi-korszak éveiben Genfben állították ki a legújabb fejlesztést, a veterán találmások máig ismert szereplőjét, az Ikarus 30-at. Ezt a típust már szalagon állították elő, így a gyártás második évére több Ikarus 30-as készült, mint amennyi buszt az azt megelőző fél évszázadban felépítettek Budapesten. Százas nagyságrendben jutott a típusból Bulgáriába, Csehszlovákiába, az NDK-ba, Kínába – de török, brazil, egyiptomi, finn, görög, szíriai üzemeltetők is közvetlenül megismerhették a márkát. Az igazi mérföldkövet előbb az Ikarus 55-ös, majd az Ikarus 66-os buszok, a már említett „farosok” kifejlesztése jelentette. Az 1960–70-es években hazánkban, de különösen az NDK-ban mind gyakrabban feltűnő, s végül egyeduralgó busztípus szakított az orrmotoros, alváz-as építési technológiával – egyszerűsége mellett megőrizve ezzel az utastér befogadóképességét és komfortszintjét. A jellegzetes alakú, Németországban máig nagy becsben lévő farmotorosok számos műszaki fejlesztést is magukban rejtettek, a megnövelt hatékonyságú fékrendszerrel kezdve a motor újszerű hűtéséig bezárólag. Részt e siker nyomán következett be az áttörés: a KGST országai lemondtak hazánk javára a nagy darabszámú autóbuszgyártásról, cserébe viszont az eddigieknél szélesebb típuspalettát és korszerűbb műszaki színvonalat vártak el. Így született az az átfogó fejlesztési program, amelynek eredményeként a mátyásföldi üzem mellett im-

már Székesfehérváron is világszínvonalú gyártóbázis létesült. Különösen a fehérvári beruházásnak köszönhetően emelkedett az 1970-es évekre az Ikarus a világ legnagyobb buszgyártójának sorába. Ugyancsak a termelés-szervezés terén számított fontos lépésnek a gépgyártásban és a kapcsolódó iparágakban érdekelt magyar cégekkel való szoros kooperáció kialakítása. Ily módon vált elérhetővé, hogy az Ikarus elképzeléseinek megfelelő alvázak, hajtásláncok, fék- és kormányrendszerek, karosszériák és karosszériaelemek álljanak rendelkezésre.

Az 1960-as évek fejlesztéseinek krónikájához tartozik még az Ikarus 180-as típus, amely az első valóban komoly, széles körben felhasználható csuklós busza volt a gyárnak. Világviszonylatban is élen járt a kezdeményezés a csuklós típus kifejlesztésére, de az első próbálkozások kudarcát követően sokáig abbamaradtak a próbálkozások. Aztán vásároltak egy Henschel típusú csuklóst, amelyet részletekbe menően feltérképeztek – fennállása során ez az egyetlen olyan akciója volt a gyárnak, amikor kifejezetten egy konkurens termék elemzéséből indultak ki a mérnökök. A termékfejlesztés újabb és újabb problémái különösen tanulságosak a korszak ipartörténete iránt érdeklődőknek: hiába született meg a 180-as, szinte az egész évtized az alapvető hiányosságok pótlásával, korrekciójával telt. A nehézségekre jellemző módon a már számos hazai és külföldi szakkiállításon beharangozott jármű csak 1968-ban vált szériaéretté.

Bár a megfelelő erőforrás hiánya miatt az Ikarus 180-as (és szólóváltozatai, az Ikarus 556-os és az Ikarus 557-es) sorozatgyártása túlságosan is elhúzódott, a '60-as évekre a gyár készen állt a nagy darabszámú termelésre. Ennek jegyében egy Ikarus 180-as volt az Ikarus történetének 50 ezredik busza. Mindennek hasznát aztán nem ezekkel –

az egyébként a Szovjetunióba, NDK-ba, Egyiptomba, Irakba és Tunéziába nagy számban eljutó – típusokkal fölőzték le igazán, hanem a nyomukban megjelenő 200-as típuscsaláddal. Azokról a „koc-ka” Ikarusokról van szó, amelyekkel még mindig gyakran lehet találkozni a hazai utakon. A budapesti helyi közlekedés gerincét adó szóló és csuklós (Ik-260, Ik-280), a falvakat évtizedekig kiszolgáló, s leginkább hazánkban elterjedt Ik-266-os, a távolsági forgalomban és az idegenforgalomban használt 250-es és 256-os típusok meghatározó emlékei mindannyiunknak. De az idősebbek emlékezhetnek még a jobbára távműködtetés nélküli ajtókkal szerelt 255-ösökre, vagy a főként téveszek által beszerzett kisebb befogadóképességű 211-esekre is. Ám téved, aki azt hiszi, a 200-as Ikarusok palettája „mindössze” ezekből a típusokból állt. A már említett rugalmassághoz méltó módon, a szintén jelzett, egyre szélesebb nemzetközi kapcsolathálót kiszolgálva a legkülönbébb igényekre terveztek újabb és újabb változatokat. A 200-as típuscsalád újdonsága volt ugyanis a moduláris felépítés, amelynek köszönhetően viszonylag kis tervezési és átalakítási ráfordítással egységes arculatú, mégis különböző változatokat tudtak kifejleszteni. Közél félszáz típusig jutottak, jóllehet azok egy jelentős részéből csak egy-két példány készült. Így nem lett szériatermék a leghosszabb Ikarus, a duplacsuklós 293-as, amelynek egyetlen darabját sok-sok műszaki gond után végül Teheránba adták el, a tíz legyártott példányig jutó, szinte teljesen szimmetrikus rep-téri busz (Ik-290), vagy épp a biztonsági fejlesztések egyik közbülső állomásaként egyetlen példányban elkészült, roppant attraktív 270-es.

A 200-as Ikarusok új piacokat is meghódítottak. Leginkább az Egyesült Államokat emelhetjük ki, ahol 1978-ban mutatkozott

be a gyár csuklós buszával (Ik-286). A siker jelentős volt, az USA – különböző kooperációk révén – gyorsan az egyik legjelentősebb külfelcává vált a mátyásfelöl-székesfehervári gyárnak. Portland, Honolulu, Houston, San Francisco, Milwaukee, sőt a '80-as évektől a kanadai Toronto és Ottawa is szívesen állította csatasorba a megbízható csuklósokat. A könyvben gyönyörű fotók révén tudhatunk a trópusi kivitelű buszok megdöbentő sorsáról Dél-Jemenben, az itthon megszokott 266-osok pekingi vagy venezuelai karrierjéről, a jobbkormányosként megépített tanzániai vagy indonéziai csuklósokról és mozambiki szólóbuszokról, netán az Alpok svájci magaslatain szolgáló helyközi Ik-260-asról. A képek és a műszaki kommentárok közérthető módon tudósítják az olvasót arról, hogy nemcsak a 200-as család típusainak a száma hatalmas, hanem az egyes típusokon belüli altípusoké is. Ugyanazt a felépítményt megszámlálhatatlan módon variálták az összeszerelők: ha kellett, forgatható luxusfotellel, klímával, mosdóval felszerelt buszt készítettek már az 1970-es években. De ha a megrendelő úgy kívánta, már-már terepjáróhoz hasonlító megnövelt hátsó terepszöggel alakították ki a kocsitestet. A számtalan illusztráció arról győz meg minket, hogy ma már lehetetlen a teljesség igényével összegyűjteni az összes valaha alkalmazott típus-alszámot, s az általuk rejtett, kis mértékben eltérő műszaki tartalmat.

Megítélés kérdése és így vita tárgya lehet, de valószínűleg a 200-as Ikarusok óriási sikere jelentette a gyár történetének csúcspontját, s egyben végétét is. Az 1980-as években alapvetően két, egymástól mind jobban elkülönülő irányba vezetett ugyanis tovább az üzemek útja. A 300-as család a távolsági buszok piacán ért el eredményeket. Nem túlzás azt állítani, hogy a turista- és városközi buszok világá-

ban a legigényesebb piacokon is remekül helyt álló, korukat megelőző járműveket terveztek a magyar mérnökök, s építettek az összeszerelők. Ily módon tovább erősödött az Ikarus globális jelenléte: immár stabilan megvetette a lábát Angliában és Skandináviában is.

A 300-asokkal párhuzamosan fejlesztették ki a városi közlekedésre alkalmas 400-as típuscsaládot, amelyet eredetileg is egy közbülső állomásként képzeltek el a fejlesztőmérnökök: a hagyományos buszoknál valamivel már alacsonyabb, de a mai alacsonypadlós követelményeknek még nem megfelelő járgányok a tervek szerint egy rövid átmeneti fázisra kínáltak volna közlekedési eszközt. Ha kevésbé szigorúan vesszük, így is lett: a Budapest utcáin máig oly jól ismert 415-ös szóló- és 435-ös csuklós buszok mellett a gyár a '80-as években – ismét csak világviszonylatban is az élenjárók között – előrukkolt a teljesen alacsonypadlós változatokkal. Az alacsonypadlós csuklós Ikarus jó néhány évvel megelőzte korát. Nem véletlen, hogy az első megrendelő egy nyugat-német város, Wuppertal volt.

A még mindig tekintélyes szakmai eredményeket azonban ekkoriban már súlyos gondok fenyegették. Az új távolsági buszokra sem itthon, sem a hagyományos piacokon nem akadt fizetőképes kereslet, ezért a gyár nemcsak hogy megtartotta termékpalettáján a 200-as távolsági típusokat, de még erősítette is a gyártásukat. Ennek nyomán az immár három helyszínen termelő szervezet egyre inkább elszigetelődött egymástól. A legnagyobb élők munkát igénylő, egyedi kialakítású buszok építésére időközben megalakult Ikarus Egyedi Autóbuszgyár, a székesfehérvári és a budapesti üzem rossz magyar szokás szerint mind kevésbé volt hajlandó egymással kooperálni. Az egyre élesedő konkurenciaharc költséges párhuzamosságok

kialakulásához vezetett. A rendszerváltás körüli évek gazdasági nehézségei is nyomot hagytak a termelésen. Főként a 400-as család termékein ütköztek ki a megfelelő nyersanyag- és alkatrészhiány következményei. Ennek köszönhető, hogy máig megbízhatóbbak és költséghatékonyabban üzemeltethetők az elavult 200-as Ikarusok, mint a 10-15 évvel fiatalabb, korszerűbb társaik. A 300-as és 400-as család fejlesztésének nehézségeit tapasztalva a cég szinte beleragadt a zajos sikereket hozó 200-asok gyártásába. Jellemző, hogy a '90-es évek közepén kifejlesztett, egyébként kiváló műszaki jellemzőkkel bíró Classic-típuscsalád a laikus számára alig megkülönböztethető a 200-asoktól. Közel húsz év után tehát visszatértek a fejlesztők a hagyományos formavilághoz és megoldásokhoz. Ezzel együtt pedig eltávolodtak az alacsonypadlós megoldásoktól – és a nyugati igényszinttől.

A rendszerváltás megtépázta a cég kapcsolati bázisát: előbb az NDK-ból, valamint a korábban mindenféle átláthatatlan, jobbára veszteséges barterek révén fenntartott közel-keleti, afrikai piacokról szorult ki a vállalatcsoport. A 400-asok – a márkára korábban nem jellemző – minőségi hibái miatt megritkultak a nyugati megrendelések is. A hazai közlekedési társaságok pedig amíg tehették, az olcsóbban üzemeltethető 200-asokat szerezték be. Akár használtan is: az NDK-ból a '90-es évek első felében ezres nagyságrendben tértek vissza az ott gyorsan levetett buszok, ami újabb csapást mért a termelésre. A hosszú haláltusa döntő fordulatának az 1998-as orosz válság bizonyult: már legyártott, megrendelt buszokat fordítottak vissza a határon, és vezényeltek hazai Volán-társaságokhoz. Ezzel egyetlen esztendő alatt bezárult a kapu a szovjet utódállamok felé, jóllehet az azt megelőző három évtizedben nagyjából minden má-

sodik, összesen mintegy 150 ezer Ikarus ott talált gazdára.

Bár az Ikarus elviekben máig létezik, s néhány tucat, a külpiacokon eladhatatlan, újonnan épített busz jelenleg is az Ikarus márkanévet viseli, az új évezred egyelőre fekete esztendőket hozott a cégnek, cégcsoportnak. A legtovább versenyképes Egyedi Gyár 2007-ben épített utoljára buszt. Ezek kiváló minőségű, impozáns termékek voltak – nem véletlen, hogy a többségüket külföldön tudták értékesíteni. Ám az elhibázott privatizációs stratégia eredményeként az Ikarus nem a Volvóval lépett kooperációra, hanem az Irisbuszal. A Volvo a meghiúsult üzlet után a lengyelországi Wroclawban épített buszgyárat – és részben az onnan származó buszok váltják fel lassan a BKV Ikarusait. Ezzel szemben a győztes olasz–francia Irisbus a már korábban is az érdekeltségébe tartozó csehországi üzemet részesítette előny-

ben, s a cégcsoporton belüli szakosodás jegyében az Ikarusnak mindössze a 10 méter alatti midibuszok gyártását adta feladatul. A megrendelések számával azonban a tulajdonos nem volt elégedett, s így 2007 végén a termelést beszüntette.

Uhry Imre, Cséfalvay István, Zerkovitz Béla, P. Horváth György, Finta László, Michelberger Pál, Oszetzky Károly, Varga Papp József, Toma Lajos, Fodor Lóránt, Kozák Péter – csak néhány név az Ikarus múltját övező kiváló szakemberek közül. Olyan szaktekintélyek ők, akik kiváló minőségben adták tovább generációról generációra azt a komplex tudást, amely évtizedeken át garantálta a sikert. A tanítványok egy jelentős része még mindig hazánkban él és dolgozik, ez azonban nem gátolta meg az utóbbi esztendő mélyrepülését. A gyönyörű, szinte hibátlan Ikarus-albumot lapozgatva újra meg újra felmerül a kérdés: miért hagytuk, hogy így legyen?

(Gerlei Tamás – Kukla László – Lovász György: Az Ikarus évszázados története. Maróti Könyvkereskedés és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2008. ISBN 978-963-9005-85-3. E közleménnyel szerkesztőségünk tiszteleg az idén április 11-én elhunyt Michelberger Pál (1930–2014) Széchenyi-díjas gépészmérnök, akadémikus, a Budapesti Műszaki Egyetem volt professzora és rektora előtt, aki 1957–95 között az Ikarus tervezőmérnöke, főstatikusa, főkonstruktor, műszaki tanácsadója, majd igazgatósági tagja volt.)

Számunk szerzői

Balázs Zoltán 1988-ban született Gyergyószentmiklóson. Költő, író.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Kulturális menedzser, történész, jogász, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk alapító főszerkesztője.

Borda Réka 1992-ben született Szegeden. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem hallgatója, költő.

Egey Emese PhD 1966-ban született Budapesten. Nyelvész, a Nyugat-magyarországi Egyetem Berzsényi Dániel Pedagógusképző Karának főiskolai docense (Szombathely), lapunk szerkesztőségi tagja.

Éles Csaba CSc 1951-ben született Debrecenben. Művészettörténész, kritikus, esztéta, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának habilitált ny. egyetemi docense.

Fodor Csaba 1988-ban született Kemeccsén. Régizenesz, furulyatanár, a Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Intézetének végzős egyetemi hallgatója.

Halmi Tibor 1987-ben született Cegléden. Költő, újságíró.

Kamarás István OJD, DSc 1941-ben született Munkácson. Író, szociológus.

Kerber Balázs 1990-ben született Budapesten. Költő, szerkesztő, a JAK tagja.

Kolozsi László 1970-ben született Szegeden. Újságíró, kritikus.

Laczkóné Pálfi Alojzia 1953-ban született Nagykőrösön. Pedagógus, a Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar Művészeti Intézetének ny. főiskolai docense.

Lovas Anett Csilla 1987-ben született Sátoraljaújhelyben. Oktatásszervező, kritikus (Debrecen).

Lukács Barbara 1989-ben született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának mesterszakos hallgatója.

Molnár Illés 1981-ben született Szentesen. Költő, szerkesztő.

Paczolay Péter CSc 1956-ban született Budapesten. Jogász, politológus, az Alkotmánybíróság elnöke, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tsz. egyetemi tanára.

Papp Sándor 1986-ban született Debrecenben. Tanár, kritikus, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója, a KULTer.hu főmunkatársa.

Pusztay János CSc 1948-ban született Szombathelyen. Nyelvész, a Nyugat-magyarországi Egyetem Berzsényi Dániel Pedagógusképző Karának emeritus professzora (Szombathely), a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának egyetemi tanára.

Somoskői Beáta 1986-ban született Salgótarjánban. Költő.

Ugrai János PhD 1977-ben született Egerben. Neveléstörténész, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának habilitált egyetemi docense, a Tanárképző Intézet főigazgatója.

Vörös Nóra 1983-ban született Várpalotán. Újságíró, az ExperiDance Production pr-koordinátora (Budapest).

Nagyidai cigányok